

BEKE ÖDÖN: MARI SZÖVEGEK. III. KÖTET

Gyűjtötte és kiadta Beke Ödön. Budapest, 1961. Akadémiai Kiadó. 515 l. — Tschere-missische Texte. Band III. Gesammelt und herausgegeben von Ö. Beke. Verlag der Ungarischen Akademie der Wissenschaften 1961. S. 515.

Az utóbbi időben örvendetes módon megszorodtak a finnugor nyelvészeti tárgyú kiadványok. Mind itthon, mind külföldön egész sor nagy jelentőségű szótár, szövegkiadvány, szöveggyűjtemény, összefoglaló jellegű monográfia és önálló tanulmány látott napvilágot. E munkák jelentős hányada forrásmunka, a gyűjtők gyakran több évtizeddel ezelőtt gyűjtött anyagot tesznek közzé, hogy fáradtságos, és igen nagy figyelmet megkövetelő anyaggyűjtő munkásságukból a szaktudomány minden művelője szabadon meríthessen s az anyag tudományos közkinccsé váljon. Beke Ödön most kiadott kötete is ilyen munka. Szerzője anyagát közel fél évszázaddal ezelőtt gyűjtötte s a jelen kiadásban egy tudományos munkálkodásban eltöltött emberélet tapasztalata, fáradozása, ennek egyik gyümölcse került a finnugrisztika tárházába.

A Mari Szövegek harmadik kötete Beke Ödönnek az első világháború idején Magyarországon hadifogolyként tartózkodó cseremiszek (marik) között végzett gyűjtésének egy részét, az urzsumi nyelvjárásból származó anyagának jelentős hányadát tartalmazza. A szerző e kötetében négy urzsumi falu nyelvjárásából (*Jädäkpjak* — *Szerednyij Jadikbiljak*, *Süksä* — *Nyžnaja Süksza*, *Säbä-jal* — *Szabujal*, *Petšan* — *Pořšingga* — *Petrušin*) közül — a magyar és a német nyelvű fordítást nem számítva — mintegy 150 lapnyi cseremisz nyelvjárási szöveget. Ha ehhez a tekintélyes mennyiségű nyelvjárási szöveghez még hozzávesszük, hogy a szerző más munkái — többek között a Mari Szövegek még kiadásra váró második kötete is — tartalmaznak urzsumi nyelvjárásból származó anyagot, nyomban láthatjuk, hogy Beke gyűjtésének egyik legjelentősebb részét éppen az itt is közölt urzsumi nyelvjárás teszi s e nyelvjárásból rendelkezünk majd legnagyobb terjedelmű cseremisz nyelvi gyűjtéssel. A most kiadott kötet — az eddigi Beke-kötetekhez hasonlóan — néprajzi jellegű, anyaga egyrészt eredeti népköltési alkotásokból (találós mesék, mesék, dalok, közmondások) áll, másrészt a cseremisz hit- és szokásvilág számos jelenségének cseremisz nyelven közölt leírását tartalmazza. Ennek következtében Beke munkáját nemcsak a nyelvészek, hanem a néprajz- és irodalomtudomány (a verstan) művelői is igen nagy haszonnal forgathatják. Munkájukban hathatós segítségükre lesz a szerző nagy és szakavatott körültekintése, amellyel az egyes műfajokat kiválasztotta, a jelenségeket leírta és az is, amint azokat hely és tartalom szerint csoportosította. Mindezzel kapcsolatban szeretnénk egy elvi jellegű megjegyzést tenni, nem annyira a kötetre vonatkozólag, hanem inkább a további nyelvészeti gyűjtőmunka és anyagkiadás sikere érdekében. Közel másfél évszázaddal ezelőtt, a finnugrisztika „indulása” idején — minthogy e nyelvek nagy része addig írásos feljegyzésekkel alig rendelkezett — e nyelvek kutatóira mindenekelőtt *gyűjtőmunka* hárult, s a gyűjtők, egy-két kivételtől eltekintve, hazafias lelkesedéstől és romantikus szemlélettől („őshaza”, „őstörténet”, „ősi mithológia” stb.) áthatva egyúttal néprajzi érdeklődésűek is voltak s gyűjtésük ennek következtében majdnem száz százalékban népköltészeti alkotások lejegyzésére irányult. Ily módon a nyelvészek „vállalták” magukra a néprajztudomány — valamint távolabbról az őstörténet stb. — kutatásának a feladatait is, s ezért jogos

elismerés illeti őket a nem egyszer az életüket és egészségüket követelő erőfeszítéseikért nemcsak a nyelvtudomány, az összehasonlító nyelvészet, hanem a néprajztudomány, az őstörténeti kutatók részéről is. Ma azonban megváltozott a helyzet: az érintett rokon tudományágak maguk is kifejlődtek s azóta jól kidolgozott saját módszertannal, problematikával rendelkeznek, aminek teljes mértékben csak egy képzett néprajzos tud eleget tenni. De meggondolandó ugyanez a nyelvészet oldaláról is, sőt talán az említetteknel még fokozottabb mértékben. Általánosan ismert tény, hogy a költészet — beleértve a népköltészetet is — nyelve eltér a köznapi beszélt nyelvtől. Más a szókincse, a mondatfűzése, sőt még a hanglejtése, az előadásmódja is. Ennek következtében a beszélt nyelv sajátosságainak, szabályosságának a kutatására nem alkalmasak, illetve csak igen nagy megszorításokkal alkalmasak a népköltészeti jellegű szövegek. A további gyűjtéseknek tehát feltétlen feladata kell hogy legyen a „köznapi” szövegek és szókincs gyűjtése, vagy ha jobban tetszik gyűjtése is.

A Mari Szövegek harmadik kötete, különösen a mesék és a néphagyománnyal kapcsolatos közlések, a cseremiszi népismeret szinte felbecsülhetetlen értékű forrása. Legnagyobb értékét abban látom, hogy anyaga lényegében jóval az első világháború előtti időből, tehát abból a korból származik, amikor a civilizált és az új élet hatása cseremiszi földön még nem fedte el és szorította háttérbe az ősi cseremiszi hitvilágot, népi életet, hiedelmeket s ily módon a szerző anyaga ma már szinte múzeális értékkel bír. Bizonyára akad majd néprajzos kutató, aki ezt a gazdag anyagot a maga szemszögéből és a sajátosan megkövetelt néprajzi módszerekkel feldolgozza és eredményeivel e téren is gazdagítani fogja a finnugor népekről szerzett ismereteinket.

Mindezek után talán helyénvaló, ha teszünk néhány — a kötet értékét semmit sem csökkentő — megjegyzést. Úgy érezzük, érdemes lett volna bevezetőben néhány lapon ismertetni a közölt nyelvjárások (és alnyelvjárások) nyelvjárási sajátosságait, a cseremiszi nyelvjárások között elfoglalt helyét stb. Így például, hogy a *Jädäkplak* falu nyelvének a szóvégéi *-o*, *-ö*, *-e* hangjai a Joskar-Ola-i nyelvjárás felé mutatnak. A *Süksä*, a *Säβä-jal* és a *Petšan-Potšingä* falvak nyelvjárásban pedig az erdei nyelvjárások *š* (<*s*) hangja helyén gyakran *ś*, ritkábban *s* hang jelentkezik, ami malmizsias jellegről tanúskodik. Hasonló jelenséget figyelhetünk meg a névszói többes jelek (*-šämēš*, ill. *-lak*) elterjedtségében is stb. Néhol a fordítás és a magyarázó zárójelek talán egyszerűbben is megoldhatók lettek volna. Pl. (254. l.) a *sayus* helyett már a fordítások szövegében is 'vőfélyt' lehetett volna írni, amint azt a jegyzetben találjuk is. Nem egészen következetes a kötet az oroszól vett szók, helynevek, személynevek stb. átírásában és fordításában, ami néha zavarólag hat. Pl. (230—1) cser. *Mötörpa`n* 'Mötörpa' (or. *Mumposan* 'Mitrofán'), de (uo.) cser. *Elekse* 'Alekszej' (or. *Alekceü* 'Alekszej, Elek'), (uo.; egymás mellett, a fordításban) *A l e k s z e j* és *J o g o r* (helyesebben talán: *J e g o r*) stb. Elég gyakran előbukkan egy-két sajtóhiba is. Különösen az írásjelek területén. Pl. a 220. lapon (49. vers) írásjelekben a cseremiszi szöveg és a fordítás nem fed egymást, az írásjel hiányzik. Nem zavarja ugyan az értelmet, de a szerző a fordításban olykor nem teljesen a helyes magyar megfelelőt használja. Pl. (90. l., 157. közmondás) „Ha a macska méhlepényét elveszed, mikor megellik...” (Én ritkítottam. — G. J.) — helyesen: mikor megkölykezik... stb. Zavaróan hat a kötet meglehetősen rapszodikus tördelése. Igaz, hogy a fordítás nem mindig követheti terjedelemben az eredetit és emiatt szinte elkerülhetetlenek a cseremiszi

és a magyar, ill. a német fordítás között a terjedelembeli eltérések, de ennek ellenére talán lehetett volna találni kiegyensúlyozottabb és arányosabb elosztású tördelést is. A kötet kiállítása anyagi minőségében, formájában és a szedésében nagyon izléeses. Hálával tartozunk a nyomdának, hogy a kötetet ilyen szép kivitelben jelentette meg. Ezzel kapcsolatban talán még csak egyet tennénk szóvá — minthogy ez általános hiányosságnak látszik —, a szótaghatárt jelölő fordított vessző /'n_in'/ helyett alkalmazzanak inkább fél sorral sülyesztett nyitó zárójelet ('n_in'), ez sokkal esztétikusabban hatna.

Gulya János

RÉGI MAGYAR KÖLTŐKTÁRA. XVII. SZÁZAD, 3. KÖT. Szerelmi és lakodalmi versek. Sajtó alá rendezte Stoll Béla. Bp. 1961. 751 l. + 16 t. (Akadémiai Kiadó)

A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézetének tervszerű munkája nyomán e jelentékeny gyűjtemény harmadik kötete kerül az olvasók kezébe. Sajnáljuk ugyan, hogy belső szerkesztési okokból megelőzi a másodikat, a hiba azonban nem nagy, hiszen ez a Stoll Béla körültekintő gondosságával összeállított kötet az egész XVII. század szerelmi közköltészetét magába foglalja, tehát kéziratos énekeskönyveink névtelenjeinek vagy éppen csak névről ismert poétáinak teljes termését, így önmagában is zárt egység. Egészen logikus és helyes, hogy ide kerültek a lakodalmi hegedős énekek, gajdok, mesterségsúfólók, vénleány-panaszok: ezeknek a közönsége is mindig a menyegző vidám társasága volt, s igazi értelmüket a lakodalom felszabadult hangulatában nyerték el. Így magyarázhatók még a „tótágast álló világ” értelmetlenségei, az adynaton-ok sorozatai is, mint a híres „tücsök-lakodalom (255. sz.).

Kötetünk, a lehetőség határain belül, az időrend fonalán halad, és a sorozat szerkesztési elveinek megfelelően, nem törekszik a hagyományozott egységek (a kódexek, énekeskönyvek, versgyűjtemények) tiszteletben tartására, sőt ezeket bátran felbontva, az egyes versek csakugyan összetartozó változatait sorolja együvé. Ez az eljárás végre áttekintést nyújt a XVII. századi énekköltés labirintusában, s lehetővé teszi egy-egy téma vagy motívum sorsának végig kísérését, sőt — amint erre még visszatérünk — olykor napjainkig tartó továbbélésének megállapítását. Anyagunkat a szerelmi közköltés 1588 és 1655 közé beosztható datált versei vezetik be (1—61. sz.), majd az 1650-es évek táján megkezdett Teleki-énekeskönyv keltezetlen énekei következnek (62—96. sz.). Utánuk az 1659 és 1672 közé rögzíthető 14 szerelmi verset olvassuk (97—110. sz.), ezek nyomában pedig a hetvenes években összeírt Vásárhelyi-Daloskönyv gazdag gyűjteményét (111—197. sz.). A Mátray-kódex keltezetlen énekei (198—221. sz.) után a különböző kéziratok időben rögzíthető szerelmi verseit kapjuk 1676 és 1700 között (222—249. sz.). Mint várható, a XVIII. század első évtizedeiben összeírt énekeskönyvek is számos XVII. századi darabot őriznek, sőt az 1801-ből való Czombó-énekeskönyv éppen a legrégebb rétegbe tartozó jó néhányat. Ezeket foglalja össze az utolsó csoport (243—279.). Pótlásként még három, 1959-ben felbukkant nagybányai eredetű szerelmi éneket találunk a sorozat végén (280—282. sz.). A kötet elrendezésében a kéziratos anyagon teljes biztonsággal uralkodó szerkesztő minden dicséretet megérdemlő tájékozottsága ölt testet.